

Táncsics — a magyar jobbágyság ideológusa

„Kedves atyámfiai, ti derék magyar földműves nép, nekem bátran hihettek; én veletek, köztetek nevelkedtem fel, az én húsom a ti húsotokból, az én vérem a ti véretekből való.”¹

Ezek nem pusztán nagy szavak, hanem olyan ember szavai, aki maga is jobbágysorból származott, ismerte a parasztok kemény munkáját, a jobbágyok és cselédek nehéz életét. De nemcsak ismerte nehéz életkörülményeiket, hanem harcba is szállt elnyomásuk ellen, s ezért joggal írhatta le ezeket a szavakat.

Milyen körülmények között alakultak ki Táncsics Mihály jobbágyrendszer-ellenes, anti-feudális nézetei?

*

⁵⁸ Sinkó Ervin: Optimisták. Történelmi regény 1918—1919-ből. 2. k. Fórum, 1965. 257.

¹ Táncsics Mihály. Életpályám. Bp. 1949. 229. l. (a továbbiakban életpályám)

Táncsics apja, valamint sógora, Pintér János gazdaságának tükrében képet alkothatunk a magyar jobbágyág helyzetéről a XIX. század első felében egészen az 1848-as jobbágyfelszabadtásig.

„Apám, szintén Mihály, . . . telkes gazda volt² — írta Táncsics visszaemlékezéseiben. Emlékiratai további részében e sorokat még azzal egészítette ki, hogy „helységünk újkori telepítvény, s hogy ekkor a földes uraság már inkább felfogta a maga érdekét, következőképpen a jobbágyi állományokat rövid láncsal mérte ki. Az ácseszéri gazdák állománya egész teleknek mondatott ugyan, de nem volt az, hanem csak háromnegyed”.³ Mindaz, amit a hatvanadik életéve felé járó Táncsics gyerekkorára visszaemlékezve elmond apja anyagi helyzetéről és szülőfalujáról, szembeszíthető a levéltári forrásokkal.

Ácseszér község megmaradt úrbéri iratai szerint gróf Eszterházy Gábor 1772-ben telepítette a község lakóit az ácseszéri pusztára. A könnyebb megélhetést kereső jobbágyokat a XVIII. századi telepítések során szokásos kedvezmények ígérésevel csalogatta ide a földesúr, hogy a terjedelmes határban létesített majorsági gazdasága számára biztosítsa a szükséges munkaerőt. A régi — nyilván a török idők alatt elpusztult — „faluhely” közelében volt az urasági major és a „határnak java ide majorsági földül van kikerekítve” — mondja Táncsics. A „lakosok illetménye egy-egy holdat kivéve messze távol lón kimérve, mi a gazdálkodásra nézve igen káros”,⁴ állapította meg önéletrírásában.

Az új telepesek azonban nem örülhettek sokáig kedvezményes helyzetüknek. Négy esztendő eltelte után a földesúr új szerződést kényszerített a falura és ennek alapján már a Mária Terézia-féle urbáriumokban megszabott robotszolgáltatást követelte. Újabb pár esztendő múltán pedig a kilenced adását is megkövetelte. Egy évtized eltelte után a falu lakói minden téren az 1767. évi urbárium szerint adózó jobbágyokkal hasonló helyzetbe kerültek. 1785-ben a község urbáriumot is kapott. Ebben az urbáriumban Táncsics apja még nem szerepel, viszont a község 1801-ben kiállított újabb urbáriumában már igen. Ezek szerint Táncsics apja az 1780-as évek végén, vagy az 1790-es évek elején költözött a faluba. Az urbárium szerint az ácseszéri jobbágyföldet másodosztályúnak minősítették, s ennek alapján egy egész telek tartozéka az egy magyar hold (két pozsonyi mérő alá való) belsősegen kívül 24 hold szántóból és tíz kaszás rétből állt. Táncsics apját az 1801. évi urbárium 3/4 telkesnek tüntette fel. Az úrbéri tabella rovatai szerint 1 1/2 pozsonyi mérő alá való belsőséggel és csupán 16 1/2 hold szántóval, továbbá 7 1/2 kaszás réttel rendelkezett.⁵

A továbbiak során megkíséreljük nyomon követni, hogy a jobbágy-paraszti sorból, melyben Táncsics élete első két évtizedét leélte, milyen emlékeket hozott magával és tartott megörökítendőnek az 1850-es évek közepén, midőn az önkényuralom üldözése elől Pesten, saját háza alá ásott föld alatti veremben rejtőzve életpályáját megírta. Szándékosan szükséztavú e téren, mivel — mint írja — a jobbágyrendszer már megszűnt, de azért lépten-nyomon megelevenednek benne az egykori sérelmek. „Oh mennyit mondhatnék én a robot s egyéb úri tartozás miatt történekről, mik keblemet föllázították: de legyen minden vastag lepellet földve, minthogy a hazának megmerhetetlen hasznára úgy is örökre megszűnt.”⁶

A telki állománnyal kapcsolatban a rétek hiányáról panaszkodott legtöbbit, mert „a gazdák számára egy talpalatnyi rét sem volt, mint külön kaszáló rét, hanem csak az, ami kevés itt-ott egyik és másik dűlőbe vagy hold földbe éppen beleesett. Némelyik gazdának egy szál szénája sem termett, hanem vetett takarmánnyal, jelesen búkkönyös zabbal s tavalyi vetemények

² Életpályám. 25. l.

³ Uo.: 14. l.

⁴ Uo.: 15. l.

⁵ Helytört. tanács lt. Depactumentum Urbaiale Tabellae Urbariale. Veszprém megye Ácseszér. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani *Vörös Antálnak*, aki nemcsak fontos témákra hívta fel figyelmemet, s egészítette ki anyaggyűjtésemet, hanem a kézirat megformálásában is segítségemre volt.

⁶ Életpályám 49. l.

szalmájával tartotta marhát.”⁷ Más helyen elejtett megjegyzéseiből arra lehet következtetni, hogy a hegyes-dombos határban elterülő szántók közt levő „dirib-darab laposok”-ból álltak a teszéri jobbágyok rétjei. A rétek hiányát a szántóföldi takarmánytermelés mellett még pótolhatták volna a legelők, de ezekkel az ácseszéri jobbágyokat is ugyanaz a sérelem érte, mint a XIX. század első felében az európai gyapjúkonjunktúra hatására egyre nagyobb méreteket öltő földesúri juhtenyésztés miatt a magyarországi jobbágyság legnagyobb részét. E sérelmeket Tácsics is megörökítette.

Mint ismeretes, az 1767. évi urbárium rendelkezései kimondották, hogy a jobbágyok marhái számára, amennyire a határ engedi, elegendő legelőt kell a földesúrnak biztosítani. E legelők-ből a jobbágyok a földesúr tudtával és beleegyezésével az igavonók részére „tilalmast” jelölhettek ki és ezen a földesúrnak is csak az igavonó marhái legelhettek. A betelepüléskor az ácseszéri jobbágyok külön legelőt kaptak, melyből egy részt az előljárók tilosnak jelöltek ki, hogy az a nagyobb dologidőre szabaduljon fel (azaz csak akkor lehessen rajta legeltetni — I. Sz.), s legyen a szegény marhának ennivalója.”⁸ A telepítés után nemsokára — „az öregebb gazdák beszéltek nekem s még apámtól is hallottam” — egy tisztartó jött a faluba, kinek jogában állt néhány tehenet tartani, de természetesen csak a majorsági földeken. A tisztartó azonban rábeszélte a helység előljáróit, hogy tehenek helyett engedjenek neki vagy húsz darab juhot tarthatni oly kölcsönös egyezmény mellett, hogy ez esetben — közös legelő nem lévén — a helység jószága járhasson a majorsági földekre, viszont a néhány darab birka is járhasson a község földjére. Az egyezés megdőlt, de a róla készült írás néhány év múlva szöreszálán elveszett, a lakosok közül senki sem tudta hogyan és hová tűnt el.” „A község csak akkor jött észre, mikor a birkák hirtelen nyájakká szaporodtak s a különben is silány legelőt egészen tönkre tették. Ebből per keletkezett és folyt, talán egész a 48-ki forradalomig.”⁹

Tácsics az ácseszéri legelőügy történetét elmondva világosan rámutat arra is, hogy a földesúr kíméletlen mohóságának a következményei a falu jobbágyságára nézve kettős szempontból, anyagiból és erkölcsiből egyaránt, milyen károsak voltak. Az ácseszéri jobbágyok „nem igen birtak marhát tartani, szaporítani, mert nem volt legelő; marha nélkül nem igen bírtak trágyára szert tenni, silány földeiket nem javíthatták, tehát többnyire csak szegényen tengődtek, néhány gazdát kivéve, akinek a szerencse vagy a körülmények inkább kedveztek”.¹⁰ Az idézett sorok egyben arról is tanúskodnak, hogy Tácsics milyen szakszerűen látta az ácseszéri jobbágyok elmaradott gazdálkodásának egyik igen fontos okát. Visszaemlékezései során talán semmit sem említ annyiszor, mint a falu lakóinak silány állatállományát. Tavasszal alig várták, hogy a határ kicsit kizöldüljön, mert a télen leromlott jószág itt kapott némi erőre. A sürgős tavaszi munka elvégzése után tágasabb legelőkkel rendelkező szerencsésebb falvakba mentek munkára, hogy ott marháik felüdüljenek. Leginkább a gyóni és csatári erdőbe „költözködtünk — írja — ölfát hordani; öletől valami nagyon csekélységet fizettek, mert tudták az illetők, hogy ingyen is szívesen hordtuk volna; ugyanis nem az volt a cél, hogy pénz keressünk (ámbar bizony az is igen ránk fért volna), hanem az, hogy marhánk a felséges legelőn az új pagonyban felüdüljön”.¹¹ Nyáron a takarodás befejeződése után a tarlóból jelöltek ki egy részt tilosnak, hogy az őszi munkák idején „legyen a jószágnak mit harapni”. A tarló többi részére viszont gyorsan kihajtották a jószágot, hogy „akármilyen rövid ideig” jó legelőjük legyen. A tarló „igen derék legelőül szolgált volna pár hétre, ha az a veszett sok birka sáska módra csakhamar föl nem emésztett volna mindent, mert azok az istentelen juhászok oly szemtelenek voltak, hogy azt sem várták, míg a gabona be lett volna hordva, hanem a kapák közé is beeresztették nyájaikat”.¹²

⁷ Uo. 52. l.

⁸ Uo. 40. l.

⁹ Uo. 45. l.

¹⁰ Uo. 45. l.

¹¹ Uo. 50. l.

¹² Uo. 53. l.

A földesúr visszaélését a jobbágyok akkor és ott bosszulták meg, ahogy csak tudták. A „jármas ökröket és hámos lovakat, hogy a munkát bírassák, úgy és ott kellett jöltartani, ahol és ahogyan okkal móddal lehetett, kivált az urasági réteken és vetéseken mit én nem tartottam bűnnek, úgy okoskodván: miért osztotta meg az uradalmi tiszt határunkat”. Ha az uraságéba a csósz vagy kerülő miatt nem lehetett behajtani az éhes jószágot, a szükségétől kényszerítve vetéseit sem kímélték. „Éjnek idején zab, árpa, kukorica nem lön kímélve, sőt a búzaföldekre, habár az élet már kalászba ment is, beeresztém ökreimet.” Ami „a marha eledelére megkívántatott — írja a későbbiek során — lelkiismeret furdalása nélkül, ahol értem, elvettem, szinte szokásommá vált. Ha útra kellett mennem akár szekéren ökrökkel, akár kocsin lovakkal, rendesen sarló volt velem s az útfélen a legszebb tiszta búzából is lecsaptam hirtelen annyit, mennyi legalább egyszeri etetésre kellett; széna, sarjúrendet, búza- vagy zabmarkot, kévét egyaránt nyaláboltam . . .”¹³

A helyzet tehát odáig fajult, hogy a jobbágyok nemcsak akkor nem éreztek lelkiismeret-furdalást, ha a földesúr rétjeit és terményeit legeltették le, hanem akkor sem, ha egymásét dézs-málták. Mindezt az a Tánácsis írta le, aki gyerekkorára visszatekintve öreg napjaiban is szegyenkezve beszélt olyan hajdani botlásairól, hogy a mecséri molnár kertjében letépte a legszebb violákat, a sárosdi kovács műhelyében pedig eltulajdonított egy bicskát.¹⁴

Tánácsis a legelőkérdés mellett a robotnál elkövetett földesúri visszaélésekről beszélt legrészletesebben önéletírásában. „Robotra — írta — a negyedik határba is el kellett mennünk . . . És e távol helyről sem bocsátott el a hajdú előbb, csak napnyugtakor s gyakran éjfel felé vergődünk haza.” Benn van ugyan az úrbéri törvényekben, hogy a jövés menés is a napi munkába számíttassék, de mi ezt akkor nem igen értettük, a latin irat a helység irodájában hevert . . ., mit a jegyző sem értett, hanem a hajdú a maga módja szerint gyakorlatban használta, s aki megérteni nem tudta, annak magyorópálcával a hátára írta”. Tudjuk, hogy Tánácsis maga is hasonló „élmény” miatt fogadta meg, hogy soha többet nem megy robotra dolgozni. „Ki mert volna ilyenek miatt — folytatja Tánácsis — panaszra menni és hová? Ha néha megtörtént, hogy valaki az uradalmi tiszt lakásán tartani szokott úriszék elé adta ügybaját, lehetett-e várni, hogy a hitvány szűrös paraszt miatt a gazdatisztet, mint úrszéki birtársukat, csak egy komoly szóval is illessék, ki őket dús ebéddel vendégelte meg.”¹⁵

Tánácsis idézett sorai nemcsak az úriszéki bíraskodás gyakorlatára és „tárgyilagosságára” vetnek fényt, hanem arra is, hogy a jobbágyok hogyan vélekedett erről a bírói szervezetről. De figyelemre méltó az is, hogy a jobbágyok mennyire nem ismerték a község urbáriumát, melynek egy példányát a község házában kellett őrizni. Tánácsis maga is azt hitte, hogy latin nyelven írták, amit a faluban úgy sem értett volna meg senki. Pedig — mint tudjuk — az urbáriumot mindig a lakosság nyelvén, pontosabban többségének nyelvén kellett kiállítani. Ácsteszér urbárium a magyar nyelvű volt.

Az úrbéres terhekről igen szűkszavúan beszélt, viszont annál részletesebben írta le a jobbágy-parasztok mindennapi életét, örömeit és bánatait, termelő munkáját és szórakozásait. Mindez talán még értékesebb a történetész számára, hisz az úrbéres terhekről és behajtásuk körüli visszaélésekről igen gazdag anyagot őriztek meg a levéltárak, viszont a múlt század elejének paraszti hétköznapijairól Tánácsis visszaemlékezése szinte egyedüli forrásunk. De növeli még az önéletírás forrásértékét az a tény is, hogy Tánácsis nem csupán külső szemlélője volt ennek az életnek, hanem olyan átélője, aki kritikus szemmel tudta nézni gazdálkodásuk és életmódjuk fogyatékoságait. Bár szüleiéről mindig tisztelettel és szeretettel beszél, a kritikával még apja gazdálkodásával szemben sem fukarkodik, és különösen nem nővérével és sógorával szemben, akik apja halála után a gazdaságot, amelyben maga a fiatal Tánácsis is dolgozott, átvették. A szülőfaluban szerzett tapasztalatok, legtöbbször utalás nélkül, de lépten-nyomon megtalálhatók a jobbágykérdéssel foglalkozó írásaiban.

¹³ Uo. 46. l.

¹⁴ Uo. 32. és 37. l.

¹⁵ Uo. 48—49. l.

Táncsics gyermekevein keresztül a korabeli jobbágyfalu oktatási viszonyaira nyerünk némi bepillantást. A népes jobbágy családban — szüleinek 13 gyereke közül heten maradtak életben — kinek kinek tehetségéhez mérten volt meg a feladata. Libapásztorkodással kezdődött, majd az ökrök vagy lovak őrzésével folytatódott a paraszti munka.¹⁶ Az iskolai tanítás teljesen alkalmazkodott a mezőgazdasági munkák őszi befejezéséhez, illetve tavaszi kezdetéhez. November 11-én kezdődött a tanítás és március végén, vagy április elején fejeződött be. Az iskolába reggel szűrük alatt egy darab tűzifával mentek a gyerekek, de ennek ellenére csak szerdán és szombaton fűtöttek be, amikor a pap hittanórát tartott. De tüzelésre nem is igen volt szükség, mert „a túltömött kis iskolát kipárolgásukkal maguk a gyermekek fűtötték, s néha annyira, hogy csak úgy csurgott róluk az izzadság”. A lányok az első padokban, a fiúk a hátsókban ültek, a legkisebbek pedig „a padokban nem férven el, a földre kuporodtak le . . .” Ilyen körülmények között az oktatás színvonala is csak igen alacsony lehetett. Az iskola nem is tűzött maga elé más feladatot, mint hogy a gyerekek megtanuljanak „meglehetősen olvasni, kissé írni és valamelyest számolni”. Ezen kívül még a katekizmus bemagoltatásával készítette fel a gyerekeket az „életre”. Ha a mesternek, aki egyben a falu jegyzője is volt, a község házában akadt dolga, a gyerekek maguktól tanulták a katekizmust. Ez abból állt, hogy „egy nagyobb fiú a kérdéseket könyvből elolvasta, mi többiek szintén könyvből a feleleteket ráolvastuk . . .” Arra Táncsics maga sem emlékezett, hogy hány télen járt iskolába. Csupán annyit tudott mondani, hogy addig, ameddig meg nem tanult olvasni, írni és számolni és még annyira fel nem nőtt, hogy „szülőim tehetségümhöz mért munkára foghattak”.¹⁷

Az iskolamesterek műveltségi színvonala sem állt valami magas fokon. Erre vonatkozóan jellemző példaként mondja el Táncsics, hogy mint segédtanító már féltucat mesternél megfordult, de könyvet az énekeskönyvön és a jegyzői levelezéshez szükséges „leveles könyvön” kívül sehol sem látott, és szinte elsodálkozott azon, amikor az izsáki tanítónál egy kis könyvtárat talált.¹⁸ A mesterek a tanítás, valamint a kántori és jegyzői teendők ellátása mellett, a hosszú vakációk idején gazdálkodással és vadászattal töltötték szabad idejüket. A falusi iskolák, a népoktatás leírásánál a parasztságot is elmarasztalta, mivel a gyerekek tanulásával „nem sokat törődtek . . .”

A már említett 1801. évi urbárium szerint Ácsteszer határában 60 jobbágytelek volt. E telkeken 73 6/8 telkes és 14 3/8 telkes jobbágy osztozott. Ezekon kívül még 43 házas és 3 házatlan zsellért írtak össze a faluban. Ezek szerint a telkes jobbágyokról még bizonyos vagyoni kiegyenlítődöttség állapítható meg, viszont már feltűnően magas a zsellérek aránya.¹⁹ A 133 családnak 34,5%-a tartozott a házas vagy házatlan zsellérek kategóriájába. A jobbágyság differenciálódása tehát igen jelentősnek tekinthető. Ennek ellenére igen figyelemre méltó, amit Táncsics a vegyes, magyar és német nemzetiségű falu lakosságának családi kapcsolatairól elmond.

Ácsteszeren „minden német gazdának mintegy elve volt, hogy fia vagy leánya számára, mikor maga szárnyára ereszti, legalább féltelkenyi gazdaságot szerezzen. Ennélfogva leányát nem igen adta szegényhez feleségül, — s fiát is nem könnyen engedte vagyontalan leánnyal összeházasodni, hanem csak olyat vehetett el, kinek vagy pénze, vagy telke volt, akár szerette, akár nem: a magyar gazda nem gondolt vele, akár béres, akár csősz vagy napszámos, kanász sat. kérte meg leányát, neki adta, ha a leány szerette. Az én testvérnénémnek is egyikét seprőkötő zsellér, másikat béres vette feleségül”.²⁰ De ez nemcsak Táncsics családjában volt így. Később elmondja, hogy gyermekkori szerelmét, aki pedig „a legelső gazdák egyikének volt

¹⁶ Uo. 25. l.

¹⁷ Uo. 26—27. l.

¹⁸ Uo. 74. l.

¹⁹ Lásd az 5. sz. jegyzetet.

²⁰ Életpályám 30—31. l.

lánya, — egy tési kaszás kérte meg, s vette feleségül”.²¹ A bakonyi német falvakból „szállongtak hozzánk a németek s részint vettek, részint házasság útján szereztek jobbágytelkeket; a magyarok egy része onnét elszakadt, mások zsölléreké nyomorodtak, így . . . a német gazdák száma végre sokkal felülhaladta a magyarokét, de az általános lélekszám igen egyenlő vele, annyival inkább, mert az uradalmi majorság lakószáma mind magyarok voltak”.²²

Táncsicsot — úgy látszik — már Ácsteszerén sokat foglalkoztatta, hogy a német jobbágyok miért boldogulnak jobban mint a magyarok. Elzárkózásuk, önző számításuk miatt ugyan nem szívelhette falujának német jobbágyait, de ugyanakkor elismerte pozitív tulajdonságaikat, amiből a magyarok csak tanulhattak. Azért gyarapodnak jobban, „mert takarékosabbak, iparkodóbbak nálunk; egész télen burgonyával éltek; mikor a magyarok közül némelyeknek nyár kezdetén már alig volt kenyerek, a németek akkor adták el búzájukat jó pénzen”.²³

1839-ben a Magyar Gazdasági Egyesület pályázatot hirdetett annak kifejtésére, hogy miután újabb törvényeink a tagosztályt megengedik, „mit tegyenek a nagyobb és kisebb birtokú gazdák, s mindazok, kik magok művelik földeiket, hogy ezen változás által a műveltebb, és így több hasznot ígérő gazdálkodás nemere minél kevesebb költséggel, s biztosan juthassanak . . .”²⁴ A pályázatra Táncsics is kifejtette véleményét „Földművelési ipar ébresztésének egyetlen módja” c. írásában, melynek kiadását 1842-ben a cenzúra is engedélyezte. Végül azonban már a könyvkötőnél levő munkát elkoboztatta a Helytartótanács. Táncsicsnak ebben a munkájában látszik talán a legvilágosabban, hogy ácsteszeri élményei és tapasztalatai mennyire kísérték további életútján. Itt is az a kérdés foglalkoztatja többek között, hogy honnét van az, hogy „a németek, kik részint a magyar helységekben, részint egészen új falukat alapítva letelepedtek”, a robotterhek mellett is „sokkal nagyobb szorgalommal s haszonnal művelik” földjeiket, mint a magyarok. „Ennek igen egyszeri oka az — adja meg a magyarázatot —, hogy a földművelésnek magas fokán álló Némethonból bevándoroltak magukkal hozták az ipar szellemét s a természetükké válván a legrosszabb körülmények közt sem vetkezhettek le hirtelen.” Kifejti, egyrészt, hogy az évszázados feudális terhek következtében áll a magyar jobbágyosság gazdálkodása alacsony színvonalon, de egyben arra is rámutat, hogy önmagukban a feudális terhek eltörlésétől nem lehet e téren codát várni.²⁵ Fejtegetése itt ismét kapcsolódik azokhoz az iskolai élményekhez, amelyeknek Ácsteszerén maga is részese volt. Nemcsak a szabad paraszti földtulajdon megteremtését, tehát a feudális terhek eltörlését tartotta fontosnak, hanem a parasztság műveltségi színvonalának, mindenekelőtt speciális mezőgazdasági szakismereteinek az emelését, vagy inkább megteremtését is. A falusi népoktatás gyökeres megreformálásának olyan tervét dolgozta ki munkájában, amelyben a hangsúly éppen a szakismeretek oktatásán volt. A tanítók mellett még egy szakoktató, az ő szavaival „népgazda” alkalmazását javasolta minden faluba, akinek a terv szerint egy jobbágytelek nagyságú földet is ki kellett volna hasítani. A népgazda feladata tehát nemcsak az „elméleti” oktatás lett volna, hanem mindannak, amit tanít, a saját gazdaságában történő gyakorlati bemutatása is.²⁶

Mindezek a kérdések Táncsicsot családjának lassú anyagi hanyatlása miatt is foglalkoztatták. Apja még a XVIII. századi, egyik helyről a másikra vándorló és szerencsét próbáló jobbágy-parasztok típusához tartozott. E vándorlás időszaka azonban a XVIII. század végére lezárult. A Győr megyei Horvátszentivánról Ácsteszerre települve a falu szélén szerzett házat. Itt azonban nem maradt sokáig, mert — nem tudni milyen okból — ezt a házat elcserelte a falu közepe felé lévővel. Táncsics úgy látta utólag, hogy apja „e cserével kezdett gazdálkodásában lefelé hanyat-

²¹ Uo. 57. l.

²² Uo. 31. l.

²³ Uo. 30. l.

²⁴ Gazdasági Tudósítások 1839. I. k. 76. l.

²⁵ Táncsics Mihály: Földművelési ipar ébresztésének egyetlen módja. Pest, 1842. 21—22. l.

²⁶ Földművelési ipar . . . 23. és 32—33. l.

lani”.²⁷ Pár év múlva újabb meggondolatlan vállalkozás vitte tovább a romlás útján. Két pár lova mellé tél kezdetén még egy párat vásárolt. Később valószínű „megbánta a szükségtelenül tett vásárlást, mert a négy ló (két ökrön és egy tehénen kívül) sok takarmányt emésztett meg, kereset pedig a faluban, főként téli időben éppen semmi sem volt. Miután tehát hihetőleg kölcsönvett pénzen kellett takarmányt szereznie (s talán a lovakat is hitelben vette), gondolatom szerint a házcseré mellett ez is egyik főokul szolgált arra, hogy ettől fogva a helyett, hogy gazdaságában előre ment volna, mindig hátra felé ment”. Nyilván erején felüli vásárlásba bocsátkozott és gazdasága szűkös keretei mellett e terhektől nem tudott szabadulni. Figyelemre méltó, midőn Táncsics apja és „az ottani gazdák” bevételi forrásait számba veszi. Terményeikből két-három kocsi burgonyát, s legfeljebb kilenc mérő búzát adott el, de ez utóbbit tavasszal és nyár elején a család már megsynyeltte. Télen ágáért ölfát vágni járt a rédei erdőre és ha ilyenkor az ágak között vastagabbat is haza csempészhettek, azt vagy keréktalpnak, vagy ha annak nem volt alkalmas és egy ölet összehordott, tűzifának adta el a győri piacon 4–5 váltó forintért. Még abból kapott néhány forintot, ha ölfavágásnál egy kocsira való „bőkönny” (kis hajók, csónakok bordájául szolgáló fa) tudott összegyűjteni és a komáromi hajósoknak eladni. Ha semmikép sem tudott pár forintot szerezni, akkor éjjel elment a szomszéd községek erdejébe szerszámfát lopni és azt adta el a győri vagy komáromi mesterembereknek. Néha nyomtatni mentek fehér megyébe, máskor kereskedni próbált. Elment a közeli erdőbe, vett egy kocsi keréktalpnak való fát és eladta Győrben, s keresett rajta, ha jól ment, 4–5 váltó forintot.²⁸

De nemcsak meggondolatlan lóvásárlásból, hanem más jelekből is arra következtetett Táncsics, hogy apja „nem igen célszerűen gazdálkodott . . .” Sur községben volt egy gazda, aki tavasszal zabot adott kölcsön, „azon szokásos föltétel mellett, hogy mérőjét tetézve kell aratás után visszaadni”. Ácsteszéről is többen mentek hozzá, de Táncsics apja kölcsönözte a legtöbbet. A gyerek — ugyanúgy mint a négy lónál — még büszke is volt, hogy apja vitte a legtöbbet és csak később értette meg, hogy „épen neki nem volt jó rendén a szénája . . .”²⁹ Emlékezete szerint apjának egyszer volt szerencsés gondolata, amikor tavasszal ment Fejér megyébe nyomtatni. Ekkor „egy kocsi tiszta búzát” kerestek és ezen a nyáron aratáskor is szép fehér kenyeret ettek, ami „sem azelőtt, sem azután nem történt”.³⁰

Az élete vége felé járó öreg Stáncsics előtt még egyszer felvillant a remény, hogy szabadulhat terheitől. Híre járt a faluban, hogy Somogy megyébe igen kedvező feltételek között telepéseket keresnek. Eladta házát, telkét — „vagy talán már a hír vétele előtt más okból” — és többed magával elment az új helyet megnézni. Bizonyára azt remélte, hogy újból az elmúlt század kedvező vándorlási lehetőségeivel áll szembe. A valóság azonban más volt mint a kósza hír és a településből nem lett semmi. „Néhány száz forinttal olcsóbb más házat s telket vett . . . s gazdálkodott amint tudott.” Aztán Táncsics apja még egy „különös módját kísérelte meg boldogulásának . . .” Elterjedt a híre, hogy Csesznekben van egy leány, „aki hetedik gyerek, s azonfelül újhoid vasárnapján született” és meg tudja mutatni, hogy hol van a föld alatt kincs elrejtve. A lányt elhozta házához, „néhány napig vendégelte, s alkalmasint előre a jutalmat is megadta neki”, s ezután megsúgta, hogy hol van a kincs elrejtve. Hiába ástuk azonban nagy titokban, nem találtunk semmit.³¹

Táncsics apja nem sokkal a sikertelen kincskeresés után meghalt. Végrendeletében „megroncsolt gazdaságát” nővére férjére hagyta, akinek egyrészt az özvegy édesanya eltartásáról kellett gondoskodni, másrészt a négy neveletlen árva részére egyenként 50 forintot kellett az árvapénztárba befizetni, de az összeget magánál is tarthatta, ha az évi kamatot fizeti.

²⁷ Életpályám 27. l.

²⁸ Uo. 28. l.

²⁹ Uo. 33. l.

³⁰ Uo. 36. l.

³¹ Uo. 37. l.

³² Uo. 38. l.

Így került Tánicsics sógorához olyan korban, mikor a mezei munka nehezből is részt vállalhatott.³² Ha apja gazdálkodásáról Tánicsics elmarasztalóan beszélt emlékirataiban, sógora és nővére esetében ez még sokkal inkább szembetűnő. „Az új gazdán hamar megtetszett, hogy nem igen fog boldogulni, annál inkább, mert néném asszony az ő háziasszonyi kötelességét szint oly kevéssé értette, mint férje a magáét; a mellett nagyon könnyelmű volt és igen szeretett tükézrezní.”³³

Míg apja életére úgy emlékezett vissza, hogy amikor az iskola kezdődött, „édes apám mindig megszerezte a csizmát”, most már arról panaszkodott — pedig dolgozott sógora gazdaságában —, hogy „ritkán volt még csak jó csizmám is”. Később anyja tanácsára, hogy „szegődött bér, osztott konc, jobb lesz” cselédül szegődött sógorához, de ez sem változtatott helyzetén. Sógorom a kialakított csekély bért — „egy szűr, egy kalap, egy pár csizma és két pár fehérruha” — sem tudta megvenni, mert mindig volt más fizetni valója.³⁴ A telkes jobbágyok fiai között ebben az időben már Tánicsics volt a „legszegényebb”. Még visszaemlékezéseiben is ott van a szégyenkezés, hogy amikor tavasszal kivonultak a csatári erdőbe fát hordani, az ő magával vitt elemózsiája mindig csak „kenyér és rántás” volt. Ezért már az elmarasztalás is sokkal élesebb volt. „Sógorom is ölt annak idején egy-két hízott sertést, de szegény néném ahhoz sem értett hogyan kell takarítani. Míg benne tartott, volt dinom-dánom, hegyen völgyön lakodalom, tehát télen minden elfogyott, csak alig maradt húsvétra szentelni való disznóláb, vagy lapocka.”³⁵

A hanyatlás sógora gazdaságában és háza táján mindenütt megmutatkozott. Nővére, bármilyen sürgős munka volt is otthon, minden alkalmat megragadott a szomszédolásra és tere-ferére. Sógorának is „megvolt két ökre, lova, . . . de tehene hibázott”, aminek következményét Tánicsics nővére konyháján látta. Szekere, kocsija, ekéje „szedett vedett, rossz volt”, s Tánicsics különösen azt fájta, hogy otthon soha se nézte meg, mit kellene javítani, ezért mindig úton és munka közben kellett velük bajlódni. A rossz gazdálkodás és beosztás is hozzájárult, hogy 1816—17-re úgy emlékezett vissza, mint szűk esztendőkre. Feltehető, hogy általános volt a rossz termés, mert „négy-öt forint volt . . . a hitvány zabkenyér”, amit sógora nem tudott megvenni, ezért éretlen burgonyát, gyümölcsöt főzött nővére és így végezték az aratást.³⁶ Mindezek miatt a már legénysorba lépő Tánicsics és sógora között az „összekoccanás” is előfordult és Tánicsics többször is megpróbált önállósulni. Bizonyára e helyzet is hozzájárult, hogy a hajdú palcája miatt aztán végleg búcsút mondott a parasztlehetnek.

*

Az élete első két esztendejében szerzett élmények egész életén át befolyásolták Tánicsics világnézetét és a feudális rend elleni lázadóvá tették. De midőn a reformkor politikai küzdelmeibe bekapcsolódott, már nemcsak az osztályélmények formálták világnézetét, hanem jelentős eszmei, ideológiai hatások is. Tánicsics olyan időszakban — az 1820-as évek végén — járt Pesten a kétéves filozófiai tanfolyamra, midőn Magyarországon kibontakozóban van a liberális nemesi reformmozgalom. A tanuló ifjúság legjobbjai keresték a választ a magyarországi társadalmi kérdések megoldására és azt a felvilágosodás és a XIX. századi liberalizmus ideológiája adta meg számukra. E nézetek terjedésének a cenzúra legszigorúbb tilalma sem tudott gátat vetni. Tánicsicsnak is ezekben az években hasonló eszmei hatások alatt tárgult ki politikai látóköre, az ösztönös lázadó ekkor vált a feudális rend elleni küzdelem tudatos harcosává, forradalmárává.

De nemcsak a polgári átalakulás eszméivel ismerkedett meg, hanem a polgári forradalmon már átesett európai országok társadalmi problémáival is. Mint a magyar polgári átalakulás számos kiemelkedő egyéniségénél, nála is kételyek merülnek fel a küzdelem célját, a jövőt tekintve.

³³ Uo. 41. l.

³⁴ Uo. 43. l.

³⁵ Uo. 51. l.

³⁶ Uo. 48—49. l.

Látja, hogy a polgári rend, amiért Magyarországon küzdenek, nem hozza el a társadalom minden tagja számára az igazi boldogulás korát. A merre, és hogyan tovább töprengéseiben viszont a francia utópista szocializmus — elsősorban Cabet — lesz az iránytűje. Ez az eszmei vértet keveredik írásaiiban a jobbágy-paraszti élményekkel és gyakran nehéz kimutatni, hogy mikor erősebb ez egyik és mikor a másik.

Hogy e különböző hatások hogyan keverednek Táncsics 1848 előtti politikai írásaiiban, annak bemutatására és elemzésére több szempontból is „Nép szava, isten szava” c., 1847-ben írt röpiratát tartjuk legalkalmasabbnak. Nemcsak politikai követeléseik voltak a legradikálisabbak ebben a munkájában, hanem egész hangneme is sokban különbözött korábbi írásaitól. Itt már határozottan a parasztság nevében beszélt — a „mi parasztok” kifejezés szinte lépten-nyomon ismétlődik — és a röpirat egészén végigvonul, hogy a parasztság szemszögéből szövege a polgári átalakulás kérdéseire, a kizsákmányoltak cáfolhatatlan igazát szegezte szembe a nemesség zömének halogató politikájával.

A Táncsics világnézetét teljesen átható eszme az általános egyenlőség eszméje volt. „Mindnyájunknak, akik e hazában lakunk, egyenlőkké kell összeolvadnunk” — írta.³⁷ E sorok arról tanúskodnak, hogy Táncsics elfogadta a liberális reformnemesség érdekegyesítési politikáját, de annak indoklását Rousseau Társadalmi szerződésének az elvei alapján vezette le. A minden ember egyenlőnek születik tana a parasztság és Táncsics számára is annyira természetesen tűnt, hogy minden érvelésében mint „szoros igazságból”, ebből az elvből indult ki.

Az egyenlőség eszméje a parasztság földért vívott harcának, a hűbériség és maradványai felszámolására irányuló törekvéseinek volt ideológiai megnyilvánulása. Lenin erről így írt: „Amikor a parasztok a feudális földbirtokosok ellen harcolnak, a földért vívott harcban a leg-erősebb eszmei impulzus az egyenlőség eszméje; s a hűbériség minden maradványának teljes megsemmisítését a kistermelők közti egyenlőség megteremtése jelenti. Ezért az egyenlőség eszméje a parasztmozgalom szempontjából a legforradalmibb eszme nemcsak abban az értelemben, hogy politikai harcra ösztönöz, hanem abban az értelemben is, hogy a mezőgazdaságnak a feudális csőkevényektől való gazdasági megtisztítására sarkall”.³⁸

A minden ember egyenlő elv alapján fejtette ki, hogy a nemességet semmiféle jog nem illetheti meg a földek kizárólagos birtoklására. „Mi, parasztok — írta Táncsics —, soha életünkben el nem ismerjük, hogy a nemességnek isten több, valami különösebb jussokat adott volna, s hogy azokból aztán nekünk is több vagy kevesebb részt tetszés szerint engedhet vagy nem engedhet . . . A nemesség csak erősebb volt, vagyis látszott, míg eszünk föl nem nyílt, de joga több, mint nekünk, nem volna soha”.³⁹

A természeti egyenlőség elve, melyet Táncsics követelt, nem tárta fel az emberek társadalmon belüli viszonyának lényegét: azok a formák, amelyek révén ez eljutott a nép tudatába, gyakran naívak és primitívek voltak. Ugyanakkor azonban az egyenlőség eszméje reális történelmi alappal bírt és forradalmi szerepet töltött be.

Mivel a társadalmi igazságtalanság okaira Táncsics nem tudott materialista magyarázatot adni, ezért a földesúri hatalmat és a hatalommal való visszaélést úgy értelmezte, mint a természeti törvények megsértését, mint a haszonlesés törvényét, amely csak az uralkodó osztályok számára hajtott hasznot. De figyelmezteti is a nemességet, hogy ez az állapot jogot ad a parasztságnak igaza védelmére. „Ha azt mondjátok — fordult a nemességhez —, hogy a nagyobb és erősebb hal is elnyeli és él az apró halakból . . . tehát ti is szívhatjátok zsírunkat meg vérünket: akkor . . . a közmondással kell magunkat vizsgáltalnunk: aki bírja az marja. De tudjátok meg, a köz-

³⁷ Nép szava Isten szava. Táncsics Mihály munkái 11. kötet. Bp. 1873. 33. l. (a továbbiakban Nép szava . . .)

³⁸ V. I. Lenin. Pszsz. T. 15 sztr. 226—227.

³⁹ Nép szava . . . 30. l.

mondás szerént: sok lúd disznót győz; s legrosszabb esetben, ha erre kerül a dolog, mi leszünk győztesek.”⁴⁰

A francia felvilágosodás nagy alakjainak nyomdokain haladva Táncsics túlértékelte a törvények szerepét az államban, s ő is olyan törvény bevezetését szorgalmazta, amely megszüntetné a társadalom összes ellentmondását és az új társadalom vezérlőjévé válnék. „Tegyük fel tehát — írta a törvényhozó nemességhez szólva —, hogy e törvényt hozzátok: Magyarországon minden ember mindenben tökéletesen egyenlő szabadsággal él, s egyenlő jogokkal bír. Nem gondolhatni széles Magyarországhban embert, ki azt merné mondani, hogy ez nem igazságos törvény.” „Ez egyetlen törvény tehát mindnyájunkat kibékít, kiengesztel; nemest paraszttal összeolvaszt; minden gyűlölséget s ellenségeskedést számkivet; mindnyájunkat rokonokká, testvérekké tesz; — minden viszálykodásnak elejét veszi, a veszedelmet elhárítja.” „... e hazában különféle szokású, nyelvű népségeket egy nemzetté alkotja: szóval egyetlen törvény Magyarországot dicsővé teszi, s nemzeti nagyságunkat megőrökíti.”⁴¹

Táncsics idealizmusa ebben a kérdésben nyilvánvaló. Az is nyilvánvaló azonban, hogy az igazságos törvény utáni vágyban tükröződik a dolgozó tömegek elégedetlensége a fennálló törvénytelenességgel szemben. Táncsics ezzel a törvénytelenességgel állítja szembe „az igazságos törvényt”, amely az ő szemében a társadalmat formáló erő.

A fennálló rendszer elleni bírálataiban Táncsics elsősorban nem annak egyes elemei, a robot vagy a tized ellen lép fel, hanem a jobbjárendszer egész intézménye ellen, mert azt semmiféle javítgatással sem lehetett igazságossá tenni, hanem teljesen fel kellett számolni. „Ne veszejtsétek az időt aprólékos törvényekkel — fordult a liberális nemességhez —, mert hiszen azok, ha jobbagnak látszanak is, sohasem lesznek igazi törvények, csak foltozások.”⁴²

Az ilyen foltozás példájaként értékelte Táncsics az 1844-es országgyűlés döntését a parasztok birtokszerzési jogáról. „A múlt országgyűlésen a törvényhozók kimondották, hogy mi, parasztok is szerezhetünk tulajdon földet. Ha kedvünk volna tréfálni, azt kérdeznék: esúfolni akartak-e bennünket a törvényhozók, amikor határozták, hogy mi szerezhetünk tulajdon földbirtokot? Igen, mi, koldusok, tulajdon birtokot szerezhetünk” — írta, majd így folytatta: „E határozat, hogy mi, parasztok tulajdont szerezhetünk, gúny lesz a magyar törvénykönyvben mindaddig, míg a törvényhozók legalább módot nem mutatnak, miként szerezhet a kodus tulajdon birtokot.”⁴³

Mit is követelt hát Táncsics? Programját röviden így összegezte a rövidesen összeülő nemesi országgyűlés felé: „minden terheket közösen viseljétek velünk, az úrbéri váltságdíjt egyszerre töröljétek el, s ha jónak látjátok kárpótlást venni, valami országos forrásból merítsetek; elégedjétek meg csak azon jogokkal, melyet a szoros igazság egyenlően enged minden embernek, hogy így mi is hozzátok hasonló szabad polgárok lehessünk — hogy aztán e hazát mindnyájan egyenlőképp szerethessük és megoltalmazhassuk.”⁴⁴ Majd ismételtén visszatért érdekegyesítési politikájának leglényegesebb elemére, az örökváltság kérdésére. „Midőn a hazát nagy veszedelem fenyegeti, miként a miénket most (mert állapotunk százszor rosszabb így, mintha külső ellenség nyíltan már jőne az ország határa felé), akkor ... a haza megmentésére ... egyetlen sikeres mód az örökváltságnak eltörlése, mit már leadóztunk.” Aztán mindehhez még figyelemtetésként az alábbi megjegyzést fűzte: „A bölcs törvényhozók önként fogják azt tenni; ha nem (mi tesszük), ha csakugyan a szükség törvényt bontat majd velünk.”⁴⁵

Táncsics, bár kompromisszumos megoldást is elfogadott volna, lényegében a megváltás nélkül történő felszabadítás mellett szállt síkra, mivel azt tartotta, hogy a parasztoknak tör-

⁴⁰ Uo. 110. l.

⁴¹ Uo. 32. l.

⁴² Uo. 42. l.

⁴³ Uo. 29. l.

⁴⁴ Uo. 116. l.

⁴⁵ Uo. 120. l.

vényes joguk van a földre. „Mint hogy isten bennünket akaraton kívül s tudtunk nélkül teremtett, és e földre helyezett, nem pedig a levegőben mutatott számunkra helyet: itt e földön tehát akkora darabhoz, amennyi életünk fenntartásához szükséges, természeti jussunk van, anélkül, hogy e darabot valakitől pénzen kellene megváltanunk, pedig ti (t. i. a liberális nemesség — a szerző) tudjátok, hogy nekünk csakugyan nemigen van nagyobb darab földünk, mint amekkorára múlhatatlanul szükségünk van”⁴⁶ — írta, majd így folytatta: „... nekünk parasztnak erre, amit bírunk, amiből az ország költségeit is kiteremtjük, múlhatatlanul szükségünk van; ellenben igen számos földesúrnak sokkal, százszor és ezernyi ezerszer többjük van, mint amennyire szükségük van...”⁴⁷

Táncsics azt nem ellenezte, hogy az állam fizesse meg a váltságdíjat, de hangsúlyozta, hogy az még így sem legyen magas, mert jól tudta, hogy az állam a földesúrnak fizetendő összeget elsősorban a parasztnak zsebéből veszi. „Ha országos forrásból merítitek a váltságdíjat, nem sok szólónk van hozzá, akár magasra szabjátok, akár kevésre határozátok azt; ámbár ekkor sem tanácsos túlságosra csigázni, mert azon országos forrásnak nagy részét megint csak mi, az egész nép tesszük.”⁴⁸

Mindezek után Táncsics azt is megjegyezte, hogy aki a „birtokviszonyok fölött” a „tisztaság” alapján, becsületesen gondolkodik, annak meg kell vallani, hogy az igazságos megoldás az lenne, ha minden parasztsalád részére biztosítanák a megélhetéshez szükséges földet. Ha pedig valamelyik földesúr több földet akar bírni, akkor az elosztás után megmaradó földet elfoglalhatja. Mint írta, „... igen számos földesúrnak sokkal ... többjük van, mint amennyire szükségük van, tudniillik negyven holdra, legalább addig nem szabadna többet bírniok, míg mindenik családnak ki földművelésből akar élni, ekkora darabja nem volna; ami ezen felül még maradna, abból aztán foglalhatna el egyik-másik földesúr, nem volna annyira igazságtalanság”.⁴⁹

Táncsics hangsúlyozta, hogy a földre csak annak van joga, aki azt műveli: „A földbirtok tulajdonnak legfőbb és egyetlen bizonyossága a művelés; ki azt műveli, munkálja, az mondhatja csak igazán övének. („E föld tehát miénk, kik műveljük, következőképpen érte megváltási díjjal igazságosan nem tartozunk”).⁵⁰

Táncsics egyenlő földfelosztási terve, melyet itt megpendített, irreális, hiszen mindezt nem lehetett felülről megvalósítani. Még ha erre sor került is volna, ezek az egyenlő telkek nem sokáig maradtak volna fenn, hiszen az olyan társadalomban, ahol a magántulajdon uralkodik, a kizsákmányolás elkerülhetetlen. Ennek ellenére ebben az időszakban a parasztnak földhöz való jogának eszméje korlátozottsága mellett is haladó, sőt forradalmi volt, mivel gyakorlati megvalósítása a földesúri birtok megsemmisülését eredményezte volna, aláásva a jobbágytartó földbirtokosok hatalmát és elősegítve a kapitalista viszonyok szabadabb és gyorsabb fejlődését.

„A 'földhöz való jognak' és az 'egyenlősítő földfelosztásnak' az eszméje nem egyéb — írta Lenin —, mint a földesúri hatalom teljes megdöntéséért, a földesúri földtulajdon teljes megsemmisítéséért harcoló parasztnak forradalmi egyenlőségi törekvéseinek megfogalmazása”.⁵¹

A munka, Táncsics meggyőződése szerint, nemcsak a földtulajdonra jogosít fel, hanem az emberi létezés elengedhetetlen feltétele is. „Hát nem tudnátok ti — fordult a parasztnak —, hogy isten sem királyt, sem herceget, sem gróft, sem bárót, sem nemest, sem polgárt nem teremtett, hanem embert, aki a földet művelni kezdé, tehát parasztnak.”⁵² S véleménye szerint éppen a parasztnak az, aki a földön a legtöbbet dolgozik. „Azt mindnyájan értitek, hogy akármely helységben is az a legderekabb ember, aki a közösség javára legtöbbet dolgozik, legtöbbet fizet,

⁴⁶ Uo. 109. l.

⁴⁷ Uo. 111. l.

⁴⁸ Uo. 109. l.

⁴⁹ Uo. 111—112. l.

⁵⁰ Uo. 119. l.

⁵¹ V. I. Lenin Pszsz. T. 21. sztr. 258.

⁵² Nép szava... 25. l.

szóval legtöbbet vagy legnagyobb szolgálatot tesz: úgyde az egész ország javára mi parasztkok teszünk legtöbbet; mert mi fizetjük a porciót, mi csináljuk az utakat, mi állítjuk ki a katonaságot, szóval mi tartunk fenn mindent”⁵³ — írta, s így folytatta: „... én részemről soha életemben nem szégyelltem, hogy paraszt, hogy falusi pórfiú vagyok — szégyellje magát az, ki hazája iránt tartozó szent kötelességét nem teljesíti; ki honfitársainak verejtékéből henyélve él.”⁵⁴ Táncsics logikusan zárja gondolatlorát: „Mi parasztkok ellehetünk grófok meg nemesek nélkül, de ők nálunk nélkül nem élhetnek, hacsak hozzánk hasonló munkásokká, vagyis parasztkokká nem válnak.”⁵⁵

A munka azonban általános és kötelező kell, hogy legyen, minden dolgozót érdekeltté kell tenni benne, mindenkinek szíve szerinti feladatává kell válnia, hirdette Táncsics. „Mi, parasztkok — írta —, megteesszük a ránk mért kötelességet, de jó szívvvel nem, soha; mert e kötelességet nem mi magunk belátása, meggyőződése szerint határoztuk, hanem a nemeség, befolyásunk nélkül, ránk erőszakolta, és igazságtalanul rendelte, hogy az ő kötelességét is mi teljesítsük.”⁵⁶

Táncsics nem jutott el annak megértéséig, hogy az erőszak az elnyomás kialakulásában játszott nagy szerepe ellenére is másodlagos tényező, mely a gazdasági fejlődés olyan összetevőire vezethető vissza, mint a termelőerők fejlődése, a munkamegosztás stb. Ezért minden rossz elsődleges okát a szellemi eredetű jelenségekben, egyesek tudatlanságában, tanulatlanságában és mások erőszakos, csalárd magatartásában keresi: „Ha már bármi úton-módon a nép szabadságát s jogait kezetekre játszottátok, isten neki, csak legalább ne igyekezzetek ennek oly szint adni, hogy még erénynek tartassék, hanem valljátok meg egyenesen: mi eszesebbek voltunk, következőleg erősebbek, mint a gyáva nép; hitványságát hasznunkra fordítottuk.”⁵⁷

Ugyanakkor azonban szólnunk kell Táncsics azon érdeméről, hogy amikor kifejezésre juttatta a parasztkok ösztönösen demokratikus és antiklerikális érzelmeit, a társadalmi egyenlőtlenség problémáját megfosztotta mitikus jellegétől és bebizonyította, hogy a szociális igazságtalanság nem isteni rendeltetés, hanem meghatározott emberi kapcsolatokból ered. „Mi, magyar parasztkok, égből nem hullottunk, sem pedig más tájról vagy országból nem költözködtünk ide, hanem együtt jöttünk veletek, nemes atyafiak Ázsiából, keletről; vagy ha ellenkezőt tudtok, mutassátok ki; és amikor őseink e tért elfoglalták, mindnyájan egyenlően szabad emberek voltak; nemesi diplomája senkinek sem volt, tehát oly nemes, milyenek ti, maiak vagytok, egy sem volt köztük.”⁵⁸ Más alkalommal erről még a következőket írta: „... csak azt tartom a dologban gyalázatosnak, hogy ennek bizonyos morális szint akartok adni, s a néppel erőnek erejével azt akarjátok elhitetni, hogy a Teremtő rendelte így: titeket más anyagból, csupán kormányzásra gyúrt, a népet pedig örökös szolgaságra hozta.”⁵⁹

Az egyenlőtlenséget Táncsics átmeneti jelenségnek tekintette, amely nem mindig létezett és nem is mindig fog létezni: „No de mindegy, ez állapot meg fog szűnni; vagy ti nemes atyafiak szüntetitek meg, vagy mi parasztkok...”⁶⁰

A földesurak és a jobbágyok közötti viszony jellemzésekor Táncsics nyíltan megmondja az előbbiekről, hogy parazita életmódot folytatnak az utóbbiak terhére. „Akik minél több pénzt tudnak e bizonytalan földből kicsikarni, azt külföldön szórják el, s nem fordítják, nem fektetik

⁵³ Uo. 26. l.

⁵⁴ Uo. 25. l.

⁵⁵ Uo. 26. l.

⁵⁶ Uo. 41. l.

⁵⁷ Sajtószabadságról nézetei egy rabnak. Bp. 1876. 35. l. (a továbbiakban Sajtó szabadságról...)

⁵⁸ Nép szava ... 100. l.

⁵⁹ Sajtószabadságról ... 35. l.

⁶⁰ Nép szava ... 104. l.

vissza bele, ennek fölvirágoztatására"⁶¹ — írta, s így kesergett: „... mi, szegény parasztek pedig nem vagyunk képesek annyit összetakarítani, hogy abból még a hazának virágoztatására is valamit fordíthatnánk; mert az adót mi teremtjük ki, s annak is nagy része megint külföldre megy, mert királyunk, kormányunk, katonaságunk külföldön vannak. Ez egész ország rongált állapotban van.”⁶²

Táncsics gyakran fordul közvetlenül az uralkodó osztályhoz, vádolja, s ennek érdekében nem szűkölködik az erős paraszti kifejezésekkel sem. „Az állat nem érti, mi az igazság. Aki köztünk sem érti, még az is csak állat; aki érti ugyan, de nem követi, rosszabb, mint a barom,”⁶³ jelenti ki, s aztán így folytatja: „Ha valamelyik erősebb ember a gyöngébb emberrel úgy bánik, mint nagy állat a kicsinnyel . . . emberi névre számot ne tartson, ne kívánja, hogy őt műveltnek tartsuk, hogy őt a baromtól megkülönböztessük . . .”⁶⁴

A „nép szava, isten szavá”-ban Táncsics általában a nemességhez és főként az 1847 őszén összeülő rendi országgyűlés követeihez szólt. Őket igyekezett jobb belátásra bírni, hogy legalább a liberális ellenzék programja szellemében hozzanak törvényeket. Érvelésében kimutatta a feudális rendszer gazdasági életet, a termelőerők fejlődését bénító ellentmondásait, igazságtalanságát és erkölcstelenségét, remélve, hogy hatni tud a nemesség józan belátására és igazságérzetére. Elismerte, hogy a parasztek örömmel vennék, ha az országgyűlés az ellenzék reformjavaslatai szellemében hozna törvényeket, de arra is számtalanszor figyelmeztetett, hogy ez a program mind a józan ész, mind a parasztek igazságérzete szerint még sok kiegészítésre szorulna. És ha e megcáfolhatatlan érvelés hiábavaló lenne, még a történelmi példára, a francia forradalomra hivatkozik, midőn a harmadik rend, a nép képviselői nevében Mirabeau ezt mondta a király szolgájának: „Eredj, mondd meg uradnak, hogy mi vagyunk a nemzet, mi törvényt teszünk, s fölöttünk urat nem ismerünk.”⁶⁵ Az országgyűlés követéinek erre emlékezve kell a gyűlésterembe lépniök.

De nézzük ismét érveléseit. A gazdasági egyesület már említett pályázatán jutalmazott és „Robot és dézsma . . .” címmel könyvalakban is megjelent pályázatokra hivatkozott, melyekben a szerzők kimutatták és az egyesület választmánya is elismerte, hogy a robot és dézsma „a parasztságra nézve . . . káros; a földesurra, ha nem káros is, de nem is hasznos; az országra nézve kétségtelenül veszedelmes”⁶⁶. „Ha a gazdasági egyesület ezt hirdeti, akkor a követek is minden nehézség nélkül kimondhatják, hogy a robot és dézsma váltságdíj nélkül örökre el van törölve. Mert ami nem hasznos, sőt káros, . . . azt csakugyan nem kell megváltani.”⁶⁷

Az uralkodó osztálynak a nép felé hirdetett erkölcsi prédikációit így fordította ellenük: „Ti prédikáljatok (mert a papság is, kivált a főpapság hozzátok tartozik), hogy az ember erényes, erkölcsös legyen; de nem erény, nem jó cselekedet, hanem károsítás, rossz cselekedet, tehát erkölcstelenség, midőn a ti terheteket vinni, helyettetek fizetni kényszerítettetek: de mi parasztek ezetül erkölcsi szent kötelességünknek fogjuk tartani oda munkálni, hogy az erkölcstelenséget, igazságtalanságot megszüntessük . . .”⁶⁸

Maga is érzi azonban, hogy az uralkodó osztályhoz szóló erkölcsi intése süket fülekre talál, ezért végül ugyanezen erkölcsi érvekre hivatkozva nyíltan fenyegeti őket. „Jól értsétek meg, nagy szót mondottunk: másnak teherrészét, azaz a titeket vinni nem fogjuk, mert a ti részetekeket reánk nehezíteni igazságtalanság, tehát erkölcstelenség, és ez erkölcstelenség elkövetésében részesek lenni nem akarunk.”⁶⁹

⁶¹ Uo. 31. l.

⁶² Uo. 31. l.

⁶³ Uo. 110. l.

⁶⁴ Uo. 111. l.

⁶⁵ Uo. 70. l.

⁶⁶ Uo. 60. l.

⁶⁷ Uo. 68. l.

⁶⁸ Uo. 104. l.

⁶⁹ Uo. 105. l.

Táncsics élesen fellépett a nemesség magasabb társadalmi helyzete, kiváltsága ellen, mely véleménye szerint a mitikus nemesi származásra épül. „Hazánk majd minden országok közt legáldottabb, a természettől majd leggazdagabb: és mégis éppen csak a haza lakóseit fenyegeti minduntalan éhség és szükség! Mi ennek legfőbb, sőt egyetlen okául azt tartjuk, hogy itt, és csak itt, adó alól mentes okleveles nemesek vannak.”⁷⁰

Számára a nemes szó nem titulus, hanem olyan jelző, amelyet ki kell érdemelni. „Mikor az ősök Keletről jövéen a Kárpátokba áttörtek, és e termékeny földet elfoglalták, nem nemesek, hanem magyarok voltak, mint mi parasztok vagyunk; csak annyiban használták e szót, nemes, amennyiben bátran és vitézül harcoltak.”⁷¹

Táncsicsnak mély meggyőződése, hogy a nemesi kiváltságok csak ártalmára vannak az ország boldogulásának. „Európának sok országában vagy éppen nincs, vagy csak kevés ember van, ki grófi és nemesi nevezettel élne, és azért amaz országok virágzóbbak, mint a mienk.”⁷²

Ugyanígy igazságtalannak tartotta a nemesi kiváltságok örökölhetőségét is. Álláspontja az volt, hogy a gyermek semmiképpen sem sajátíthatja ki apja érdemeit. „... valóságos képzelenség tehát valakit egész életére nemesnek bélyegezni azért, hogy egyszer vagy mászor nemesen cselekedett; de még nagyobb képzelenség megállapítani, hogy annak még gyermekei és minden unokái is nemeseknek mondassanak, habár egész életük folytán nemcsak egyetlenegy derék tettet végbe nem vittenek is, hanem inkább alacsonytságban tölték napjaikat.”⁷³

Táncsics paraszti szemszögéből valamennyi nemesi cím teljesen értelmetlen. „Mi, magyar parasztok, azt tartjuk, hogy drága komédia, gyermeki csecsebecse a nemesi oklevél, s hisszük, hogy minden jóra való, eszes magyar ember annak tartja . . .”⁷⁴

Meggyőződése szerint a nemesi kiváltságok tehát nem szolgáltathatnak alapot ahhoz, hogy a nemesség mentesüljön az ország közterheinek a viselése alól, amelyek a jobbágyokra hárulnak. Az egyenlőség elvéből kiindulva fordította ellenük érveit. „Ha nektek, nemes atyafiaknak, szabad azt mondanotok, hogy a közterhet vinni, azaz csak a magatok teherrészét vinni nem fogjátok: miért nem volna nekünk még inkább szabad azt mondanunk, hogy másnak teherrészét, azaz a tieteket vinni nem fogjuk?”⁷⁵

A jövődő társadalmát Táncsics az igazságosság birodalmának gondolta és az erről alkotott elképzeléseiben az elnyomott jobbágyparasztok álmai és törekvései tükröződtek. Az új társadalomról kifejtett elgondolásai azonban többnyire igen naívak voltak. Abban reménykedett, hogy a kiváltságok eltörlésével és az egyenlőség törvénybe iktatásával megoldódnak a társadalom leglényegesebb problémái. A tőkés társadalomba átlépett ország kormányzását szinte olyan egyszerűnek képzelte — az egyenlőség megteremtése után — mint szülőfaluja igazgatását.

Az 1848-as forradalom azonban romba döntötte ezeket az elképzeléseket. Az a társadalmi rendszer, amely a feudalizmust felváltotta, nem igazolhatta Táncsics reményeit. Nem az igazságosság, hanem a kapitalista kizsákmányolás társadalma jött létre.

Táncsics a legalsó néprétegek képviselője volt, akinek antifeudális meggyőződését a jobbágyors alakította ki elsősorban. Ezért a polgári átalakulás kérdéseit mindig a parasztok szemszögéből nézte. Céljaiban és követeléseiben Táncsics azonban túl tudott lépni a paraszti érdekeken, eljutott arra a fokra, hogy országos méretekben szemlélje az átalakulás ügyét és hajlandó volt arra, hogy az ország érdekeinek alárendelje a paraszti osztályérdekeket. Paraszti igazságérzete azonban azt mondatta vele, hogy az érdekegyesítési politikában a liberális nemesség elképzeléseinél jobban szem előtt kell tartani a jobbágyság, a milliók érdekeit.

⁷⁰ Uo. 104. l.

⁷¹ Uo. 101. l.

⁷² Uo. 26. l.

⁷³ Uo. 101—102. l.

⁷⁴ Uo. 103. l.

⁷⁵ Uo. 157. l.

Táncsics az antifeudális ideológia egyik irányzatának, a paraszti irányzatnak volt a képviselője. Maga ez az ideológia a társadalmi gondolkodás számos, egymástól különböző áramlatát egyesítette, melyekben azoknak a társadalmi erőknél az igénye és hangulata tükröződött, amelyek részt vettek a feudális jobbágyrendszer elleni harcban.

S bár amikor a feudalizmust felváltotta a kapitalizmus, mindezek az irányzatok a polgári átalakulás számára egyengették az utat, mindegyikük megtette a magáét a régi felszámolása és az új társadalmi rendszer felépítése érdekében.

A jobbágy-paraszság, mint a legfontosabb antifeudális erő, nagy szerepet játszott a reakciós feudális rendszer elleni harcban. Ez a harc ideológiai téren is tükröződött.

Lenin Oroszország példáján keresztül tárta fel a paraszti demokratikus ideológia létrejöttének törvényszerűségeit és azt a szerepet, amelyet ebben a folyamatban a paraszti tömegek kiemelkedő, parasztszármazású képviselői játszottak. „A paraszti tömeg, amely a polgári demokratikus eszmék egyetlen komoly és tömeges jellegű hordozója Oroszországban (nem számítva a városi kispolgárságot), akkor még mély álmát aludta. A parasztság legjobbjai és azok, akik teljes együttérzéssel nézték a parasztság súlyos helyzetét, az úgynevezett vegyesrendűek — főleg a tanuló ifjúság, a tanítók és más értelmiségiek — igyekeztek felvilágosítani és felébreszteni az alvó paraszti tömegeket”.⁷⁶

A lenini megállapítás, nézetünk szerint, Magyarországra is érvényes azzal a kiegészítéssel, hogy Magyarországon a Lenin által említetteken kívül a polgári eszmék hordozója volt az elpolgáriasodott liberális nemesség egy része is. Ez a lenini tétel jól érzékelteti a népi szabadelvűség legjobb képviselőinek a szerepét, olyanokét, mint amilyen Táncsics is volt.

Táncsics lázadó felvilágosítóként lépett fel. Erőssége elsődlegesen a bíráló, a túlhaladott tagadása és az volt, hogy minden tényt és eseményt a dolgozó nép érdekeinek szemszögéből értékelt, kiinduló pontul a népi élet életbevágóan fontos, közvetlen szükségleteit véve.

Világnézetének gyengesége és korlátozottsága képzettségének hiányosságaival, s bizonyos, a parasztságot jellemző előítéletekkel magyarázhatók. A világnézeti gyöngeség nyilvánult meg a jövőről és az odavezető útról alkotott elképzelés tudományos megalapozottságának hiányában. A parasztság ezen gyöngeségének okát Lenin így határozta meg. „A parasztságot egész múltja megtanította arra, hogy gyömlölje az urat meg a hivatalnokot, de nem tanította és nem taníthatta meg arra, hogy feleletet keressen ezekre a kérdésekre.”⁷⁷

Egészében véve a Táncsics műveiben kifejtett nézetek nem alkotnak egységes filozófiai rendszert, s a társadalmi fejlődésnek is csak egyes oldalait érintik, főként az egyenlőség eszméit és a jobbágyrendszer bírálását tartalmazzák. Táncsics világnézete azonban még ilyen formában, gyengeségei ellenére is igen pozitív szerepet játszott, mivel az uralkodó ideológiai eszmék ellen irányult, a jobbágytartó reakció erőit gyengítette, a progresszív társadalmi fejlődés egyik eleme volt. Ez a világszemlélet több millió magyar parasztot szólított fel a jobbágyrendszer elleni harcba.

Táncsics egyik legnagyobb történelmi érdeme éppen ebben áll.

⁷⁶ V. I. Lenin. Pszsz. T. 24. sztr. 333.

⁷⁷ V. I. Lenin. Pszsz. T. 17. sztrr. 241.